

Felekezetiiség és tudósság. Buczy Emil levelezése Kazinczyval

Bevezetés

A 18. századi magyar nyelvterületen a művelődésnek új területei kezdtek fejlődni, amelyek a későbbi századokra is hatással lesznek. A tudományok, a művészetek, az irodalom és a felekezeti nevelés terén egyaránt érzékelhető a külföld felé való nyitás, a pozitív példák beépítése és hasznosítása valósul meg a tudományos élet, a művészetek minden területén. Olyan példákkal találkozunk, amelyek azt tanúsítják, hogy a felekezeti oktatásban fontos helye és szerepe lehet mind a tudományoknak, mind pedig a művészeteknek.

Kosáry Domokos szerint a művelődés szektorainak áttekintését az egyházakkal kell kezdenünk egyfelől azért, mert a vallási ideológia mindenhol érvényesült, másfelől pedig azért, mert az egyház, mindegyik változatban, szervezetenként közvetlenül átfogta az iskolát és a tudományt, az irodalmat, a művészetet.¹ Az egyház társadalmi funkcióját tekintve ekkor még maga is gyűjtőfogalom a művelődés egészén belül. A belőle kiágazó különböző művelődési szektorok csak ekkoriban kezdtek önállósulni.

Az egyházra hárult a vallás gyakorlásának, a hit megélésének szerepköre mellett az utánpótlás-nevelés problematikája, és egyfajta mediátori funkciót töltött be a különböző társadalmi rétegek között. Az oktatás szempontjából kiemelten fontos szerepük volt a különböző felekezeti iskoláknak, amelyek az eltérések mellett egy közös vonással rendelkeztek: hozzáférhetőbbek voltak a társadalom

* Szabó Emília (Barót, 1988) a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium református tagozatán végezte a líceumot, majd a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) magyar–német szakán tanult tovább (2007–2011). Az alapképzést követően tanítani kezdett: előbb Torockón (2011–2012), majd 2012-től a gyulafehérvári Római Katolikus Teológiai Líceum tanáraként. A kolozsvári BBTE magyar szakán védte meg mesterképzős dolgozatát 2014-ben (Pápai Páriz Ferenc: *Izsák és Rebeka házassága*), 2016-tól doktori képzést folytat ugyanott, kutatási témája *Erdélyi nevelési tradíciók: Buczy Emil példája*.

¹ Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1996, 69.

alsóbb rétegei számára, lehetőséget nyújtottak a nehéz sorsból való kiemelkedésre.

Buczy Emil János (1782–1839) pap, tanár élete és munkássága szerintem éppen sokoldalúsága miatt válik érdekessé, példaértékűvé. A piarista nevelés és peregrináció hatása mély nyomot hagy Buczy életén: a katolikus felekezeti oktatásban nevelkedett pap, teológiai tanár, főúri házinevelő, kanonok, majd csillagász és a gyulafehérvári csillagvizsgáló öre lett, irodalmi műveket alkotott és fordított, sőt irodalmunk legnagyobb levélírójával, Kazinczy Ferencsel is levelezett. A felekezetiség és a tudósság sajátos erdélyi példáját mutatja ennek a katolikus paptanárnak az életútja. Dolgozatomban megpróbálok szempontokat keresni életútja tanulmányozásához.

Buczy Emil életútja, az életpálya-kutatás nehézségei

Buczy Emil János² Kolozsváron született 1782. május 16-án. A gimnáziumot szülővárosában végezte a piaristáknál. 1799-ben indult első peregrinációs útjára, filozófiát tanult Kassán. 1801-ben visszatért Kolozsvárra, két évig jogot hallgatott, majd ismét a felekezeti oktatás felé fordult: belépett a piarista rendbe, és Horányi Elek professzor vezetése alatt a görög nyelvnek és irodalomnak szentelte tanulmányait. Ebben az időszakban két évig tanított a kolozsvári és a besztercei gimnáziumban.³ Elhatározása nem bizonyult hosszú életűnek, 1805-ben kilépett a rendből, majd 1806–1808 között Bécsben teológiát tanult a Pázmáneum növendékeként, utána világi pappá szentelték. Úgy vélem, hogy pappá szentelése megerősítheti azt a nézetet, amely szerint Buczy Emil tudatosan választott pályát, és nagyon határozottan akarta azt, hogy világi pappá szenteljék.

Egyházi szolgálatáról a következőket tudhatjuk meg:⁴ 1810-től Nagyszében tanár, majd 1815-től gróf Kornis és báró Splényi fiainak nevelője. 1821-től Gyulafehérváron teológiai tanár, 1829-től könyvtárőr. 1833-ban Bécsben csilla-

² Szabó Miklós – Szögi László (szerk.): *Erdélyi peregrinusok, Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998, 110. Külön tárgyal egy Buczy Emil és egy Buczy Johann nevű peregrinust, azonban megjegyzi, hogy a két személy azonos lehet. Mivel bizonyos esetekben nevének írásakor az Emil latin változatát, Aemiliust, máskor a második nevének, a János névnek latin formáját jelölték. Szerintem a teljes neve Buczy Emil János volt (erre utal pl. végrendelete).

³ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Megnyitva: 2017. április 18.)

⁴ Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Szent István Társulat, Verbum Kiadó, Budapest–Kolozsvár 2009, 202–203.

gászatot tanult. 1834-ben Gyulafehérváron újból teológiai tanár, kanonok. 1839. október 28-án hunyt el Gyulafehérváron, sírja a gyulafehérvári székesegyház kriptájában található.⁵

Tanári, magánnevelői és csillagvizsgálói munkássága mellett megpróbált szerepet vállalni a tudományszervezésben is. 1832-től a Magyar Tudós Társaság levelező tagja lett, továbbá tagja volt a Jénai Ásványtani Társaságnak. A század elejétől levelezett Kazinczyval és Döbrenteivel, és az Erdélyi Múzeum című folyóirat egyik alapítója, szervezője, irányítója volt. A lapban jelentek meg szerelmes versei Y jelzéssel, más költeményei és tanulmányai saját neve alatt. Publikált Kenderesi Mihály *A tudomány és a virágzó nemzeti nyelv* (Kolozsvár, 1805) című kötetében is.⁶

Buczy Emil életútja többféle szempontból vizsgálható Tanulása, tudásának gyarapítása szempontjából meghatározó jelleggel bír a katolikus egyházi nevelés, hiszen peregrinációs útjai a katolikus egyház által biztosított keretben történtek. A külföldre járás hagyománya, az akadémiák látogatásának szokása a 18–19. században mind a protestáns, mind a katolikus egyház intézményeiben elevenen élt. Míg a protestánsok Hollandia, Németország, Svájc és Anglia egyeteméit látogatták, addig a katolikusok számára Bécs és Olaszország jelentette a fő útvonalat.

A külföldet megjárt tudósok hazatérve az erdélyi oktatás legjobban felkészült, modern szemléletű tanáraivá, értékes szellemi vezetőivé válhattak. Úgy vélem, hogy Buczy Emil esetében azt vehetjük észre, hogy a tanulás mellett meghatározó volt nevelői elkötelezettsége. A pedagógusi életpályák esetében el szokott különülni a magánnevelői életpálya az egyházi nevelői pályától. Itt azonban a kettő keveredésének lehetünk tanúi, ugyanis Buczy Emil több nemesi családnál nevelősködött, emellett pedig az egyházi tanárságot is gyakorolta. Több katolikus iskolában tanított (Nagyszebenben, Gyulafehérváron), így volt elképzelése arról, hogy a katolikus oktatás miként fejleszthető. A természet- és humán tudományok alapos ismerete jellemezte, ezt a felkészültséget tekinthetjük a tanári hivatás részének, ugyanakkor az alkotói munka részének is.

A korabeli peregrinusokra jellemző az, hogy mind a reáltudományok művelése, mind pedig az irodalom, az alkotás terén termékenyen alkotó szerzőkről beszélhetünk. Ebben az aspektusban talán jobban érthető Buczy Emilnek könyvtáros, csillagász, szépirodalmi írói és levelezői tevékenysége. A 18. században az

⁵ Ld. Ferenczi Sándor: *i. m.* 202–203.

⁶ Péter László: *Új magyar irodalmi lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2000.

oktatás és az alkotás igen szoros kapcsolatban álltak egymással. Egyfelől a tanárok maguk is alkotókká váltak, számos esetben fordítottak, előadásaitak nyomtatott vagy kéziratos formában tették közzé, esetenként tankönyveket hoztak létre, világirodalmi szövegeket ültettek át magyar nyelvre, hogy ezáltal hozzáférhetővé tegyék. Levelezéseik, alkotásaik művelődésterjesztő szerepet tölthettek be. Sok esetben saját magánkönyvtárukat egy-egy intézményre hagyták, ezáltal is a tudás hozzáférhetőségét segítették.

Úgy vélem, Buczy Emil nevelői-alkotói pályájának kutatása számos érdekeséget tartogat, és hiszem, hogy érdemes feltárni feledésbe merült kutatói pályáját, alkotásait, mert az ilyenfajta kutatások is hozzájárulnak ahhoz, hogy jobban megértsük, milyen sokrétű volt a művelődés a 18–19. században.

Buczy Emil és Kazinczy Ferenc levelezése

Kazinczy Ferenc és Buczy Emil levelezése 1805. március 30-án vette kezdetét, az utolsó levél pedig, amelyben Buczy Emilről említést tesznek, 1824-ből van. Az első levél, amely levelezésükből fennmaradt, Kazinczy Ferencről származik; ebben a levélben gratulál Buczynak a Csokonaihoz írt ódája kapcsán, és arra biztatja, hogy alkosson, fejlessze magát, nevedjen.⁷ Azt, hogy erre az első levélre mit írhatott feleletképp a fiatal szerző, csupán Kazinczy következő leveléből sejthetjük, mivel a levél nem maradt fenn, de a következő levélváltások azt tükrözik, hogy egy tartós barátság kötötte össze őket.

Már az első levelekből észre lehet venni, hogy Kazinczy Ferenc felfigyelt Buczyra, tetszik neki az a stílus, ahogyan ír, és buzdítani kezdi az alkotásra. A neves alkotó egyfajta irányt kíván mutatni, hiszen azt fogalmazza meg általánosan érvényes tanácsként az erdélyi írók számára, hogy tegyenek különbséget a hangzó beszéd és az írott nyelv között, továbbá megpróbál témákat is megjelölni, amelyekről érdemes volna írniuk:

„S még inkább óhajtanám, ha az Erdélyiek szívnek érzéseit, Hazaszeretetet, barátságot, szerelmet, virtus' magasztalásait éneklenék, nem pedig alkalmatosságra írt verseléseiteket, mellyeknek közönséges interesszéje nem lehet, hanemha az Individuumot csak melleleg, magát pedig, a' mi magasztalást érdemel egyenesen magasztaljuk.”⁸

⁷ KazLev III. 739.

⁸ KazLev III. 750.

A levelekben fokozatosan kezd kiépülni egy alkotói kapcsolat, amelyben az aktuális alkotói témák, problémák, dilemmák, sőt a korabeli kiadók, nyomdák érdekelttségéről olvashatunk. Azt írja ugyanis Kazinczy, hogy:

„Nékem ez idén hat kötet írásom kerül sajtó alá: de a Rézmetszők tartóztatnak. Bár csak az Erdélyi nyomtató műhelyekben elolvadnának valamely jól tevő tűz által azok a kopott betűk ‘s azt a rútszín papirost a Hoffmeisterek fordítnák Kalendariumokra ‘s Nép kezébe szánt imádságos könyvekre!”⁹

A levelezés vizsgálata során szerteágazó kapcsolatrendszerrel ismerkedtem meg.

Kettejük levelezése mellett fontosnak tartottam elolvasni azokat a másokkal folytatott levélváltásokat, amelyekben Kazinczy Ferenc barátja felől érdeklődik. Azt vettem észre, hogy azoknak a másokhoz címzett leveleknek a száma, amelyekben Buczy Emil tanulmányai, utazásai, hogyléte szóba kerülnek, jóval nagyobb, mint azoké, amelyeket egymásnak írtak. Ugyanakkor ezek a levelek feltérképezik azt a kapcsolathálót is, amely a közös ismerősöket jelenti, és az utalások, megjegyzések, post scriptumok lehetővé teszik, hogy jobban ráláthassak egy zárkózottabb ember problémáira, fejlődésének útjára, életének alakulására.

Kenderesi Mihály, akinek *A tudomány és a virágzó nemzeti nyelv* című kötetében (Kolozsvár, 1805) Buczy Emil is publikált, egyike azoknak a személyeknek, akikkel a fiatal tanár Kazinczy Ferencsel váltott leveleinek fontosabb üzeneteit megosztja.

„Mélt. Gubernialis Secretarius Kenderesi Mihály Úr – a’ kivel barátságos Leveleit közlöttem – ‘s én igen kedvesenn vettük prosodiánk iránt való fegyelmét, mellynek hijánosságát meg-ismervén, fogyatozásunkat azon titkos örömmel vallyuk meg, mellyet az őszintség, a’ tanátsot használván, érez.”¹⁰

Az építő jellegű tanácsok, észrevételek nemcsak egy embernek válnak hasznárra, azok a többi erdélyi alkotni vágyó, tanulásra nyitott íróhoz is eljutnak. Egyfajta közösségépítő kommunikáció, együttműködés alakul ki a Nagy Mester és az őt körülvevő, különböző társadalmi kategóriákba tartozó, az irodalom terén alkotni vágyó emberek között.

A levelezésekben mindig helyet kapnak az éppen aktuális alkotások, a levelezők a publikálás előtt álló vagy a még alakulóban levő kötetekről beszámolnak

⁹ KazLev III. uo.

¹⁰ KazLev III. 752.

egymásnak. Idézett levelében például Buczy beszámol arról, hogy őt magát mi foglalkoztatja, de kitér arra is, hogy ismerősei min dolgoznak:

„Sombori László Úr Hunyad Vármegyében a’ Strigy’ mellett külömbb külömbb tárgyú, ‘s mértékű Verseket énekel. Versei a’ jobbittgatás után megjelennek.

Dési Sándor Úr Gróf Bethlennek Udvari Secretariussa, közelebről nem ismérhetem, talán Cadenciás verseket ír.

Szerzetes Társam Elekes János Elégiákat ír. Az idénn még kevésszámú versei nyomtatás alá nem mehetnek.

Én magam’ a’ Lyrica Poësisbe gyakorolom, számos ódáim vagynak készen, ‘s a’ mennyire foglalatosságaim engedik, jobbittgatom.

M. Kenderesi Úr barátságos idvezletét az Úrnak kedvesenn viszzállya, hasonló örömmel értettük halhatatlan Virágunk figyelmét is.”¹¹

Buczy Emil tehát, mint a fenti példa mutatja, levelében nemcsak önmagáról ír, ismeretségi körének alkotásairól szintén értesíti Kazinczy Ferencet. A levelekből megtudhatjuk, milyen alkotások megjelenésére, csiszolására törekedtek 1805-ben Erdélyben.

Kazinczy Ferenc egy-egy szűrösabb, erősebb megjegyzést tartalmazó levél után néha közös baráthoz, ismerőshöz folyamodik, és arra kéri, tudakolja meg, hogy milyen fogadtatása volt levelének. Ebből a magatartásból láthatjuk, hogy kedves számára új barátja, nem szeretné megsérteni, ugyanakkor véleményét javítás szándékával tudatja. Példa ilyen esetre egy 1806-ban írt levele, amelyben Cserey Farkastól kér segítséget:

„Buczy Emilnek egy hosszú levelet írék a’ minap, Aestheticai ‘s grammaticai jegyzéseket csináltam Anakreoni dalaira, mellyek közt valóban sok szép van. Te fel nem teszed felőlem azt a’ vadságot, hogy azt a’ széplelkű embert, a’ki tekintetet mutat főm eránt, ‘s bizodalmat szivem eránt, bántani akartam légyen: de némelly dalaira nem éppen kedves reflexiók estek. Én az ollyat éppen nem veszem balúl; úgy bánnak velem is barátim, és én barátimmal. Meg akarám néki mutatni, hogy nem valék háládatlan a’ belém vetett bizodaloméért. Tapogassd-ki, kérlek, nem vette e nehezen, hogy nem minden dalát találtam jónak; és nyugtassd-meg.”¹²

¹¹ KazLev III. 752.

¹² KazLev IV. 891.

Cserey Farkas válaszlevelében megnyugtatta a nagy mestert afelől, hogy tanácsát érteni fogja Buczy, de arról is tudósítja, hogy időközben milyen változások történtek annak életében:

„Buczy Emil nem kétlem, hogy Jegyzéseidet háláadó indulattal fogja venni és olj tisztelettel, a minövel tartozik a Parnasz tövirül a magossághoz emelkedő, az annak teteje, szentek szentibe áldozó koszorúzott Paphoz. Igyekezni fogok meg tudni tőlle, mit élesztett légyen szívébe Irásod. Ezen becsületre méltó iffiu ember minapiba árnyék képit meg küldé nékem. Kolozsvárrul Beszterczére Erdéljbe vitték ötet tanítani – kár volt el mozdítani a nagyobb sibongástul, a melj az én vélekedésem szerint még hasznos lett volna nékie.”¹³

Cserey Farkas leveléből tehát megtudhattuk, hogy Buczyt Kolozsvárról Beszterczére helyezték át tanárnak 1806-ban, ahonnan nemsokára Bécsbe ment továbbtanulni.

Kazinczy Ferenc erdélyi útjának tervezése során szóba kerül Buczy Emil. Erre utal egy levél, amelyet 1816-ban Döbrentei Gábor írt Kazinczynak¹⁴:

„Ha Júliusban jössz, ‘s Lajossal ‘s velem, útunkról ezen plánt teszem elődbe: Minket Kolozsváratt találsz, ‘s itt ölelünk mind a’ hárman. Innen, (csak az fáj-na hogy Miklós itt marad) megyünk Tordára: hol sóakna a’ Rómaiak idejéből, ‘s a’ híres Tordahasadéka. Tordáról, ha kedved lesz, megyünk, Toroczko Szent Györgyre, itt, mint hallom, Svajczi vidék. Onnan N. Enyed, a’ nagy hírü rest Kollegyiom, mellynek aluvó Professzorait kívánám, hogy útat leírásában jól meggerebeneznéd. Enyedről vissza, Maros-Ujvár, itt sóbánya. Tovább Ugra, hol Gróf Haller Gábor lakik. M. Vásárhely, a’ Bibliothéka... Ó Andrásfalva... Egész Júliusban itt lesz a’ Grófné, Lottival, Fannyval ‘s Constanceszal. Lovaidat ‘s szekeredet Ó Andrásfalván hagynók, hogy lovaidd nyugodjanak. Innen mennénk a’ Grófné szekerén ‘s lovaival Három Székre a’ Székely földre. (Ha akarnál, Andrásfalváról Sz. Udvarhelyre is berándulhatnánk, hol most Zsombori van.) Három Szék, ‘s onnan Brassóba, Gróf Mikó, Fejérvárm. Fő Ispán kísérni akar a Grófné szerint, mivel magát arra Lajos kedvéért ajánlotta. Gróf Mikó Háromszéken bír. Mulatságod nem lesz Ő Főispánságával, hanem a’ szállásra nézve mind Háromszéken mind Brassóban, jót fog velünk tenni. Brassóban, nekem, egy igen szeretett barátom lakik: Bölöni Mihály, ‘s ott a’ gyönyörű kilátás Háromszékre ‘s Oláh Országba. Brassóból, Fogaras vidékén keresztül jönnénk Szebenbe. Brassó és Szeben között a’ Porumbáki Üveg csűr, a’ Verestoronyi passzus.

¹³ KazLev IV. 898.

¹⁴ KazLev XIV. 3155.

Szebenben Buczy Emil és a ' Bruckenthal Galériája 's Bibliothékája, 's az öreg Secretarius Seivert. Szebenben Özvegy Túri Lászlóné házához szállanánk."

A fentiek alapján világosan láthatjuk, hogy nagyon alaposan előkészítették, megtervezték az erdélyi utat, a fontosabb helyeket, személyeket megjelölve készültek erre az útra. Ezek az utazási élmények később nemcsak a levelekben, hanem más műfajban is megörökítődtek. Ez a több műfajban való élményfeldolgozás Kazinczy Ferenc sajátos munkamódszeréhez tartozik – Szabó Ágnes Kazinczy erdélyi útját kutató irodalomtörténész szerint, aki kiemeli, hogy Kazinczy eltérő műfajokban örökítette meg ennek az útnak az élményeit, az erdélyi vendéglátókhöz írt episztolákat (*Buczy Emilhez, Sipos Pálhoz*) vagy az utazás pillanatképeit felvillantó epigrammákat (*Vajda-Hunyad, Búcsúzás Erdélytől*) egy olyan rizomatikus szövegcsoporthoz tagjainak tekinthetjük, amelyben egy-egy vers vagy egy Erdélyből elküldött magánlevél az emlékek újabb rögzített pontját jelölik.¹⁵ Mivel az *Erdélyi Levelekre* úgy tekintettünk, mint az utazási élmény által összekapcsolt szövegegyüttesre, a kézirat kutatás a legapróbb szövegrészletektől a többoldalas feljegyzésekig sorba vett mindent, ami az erdélyi utazáshoz, a végleges formába öntött változatokban megjelenített emlékekhez, az ott említett témákhoz kapcsolódik.¹⁶

A nyelvi ismeretek és az íráshasználat kérdésköre

Buczy Emil hagyatékát vizsgálva szembesülünk a nyelviség és az íráshasználat kérdéskörének problematikusságával. Több nyelvet ismert, ezek közt voltak olyanok, amelyek passzív nyelvismeretnek tekinthetők, például amelyeken olvasott, de nem írt, és vannak olyanok, amelyek használatáról írásos bizonyítékkal rendelkezünk.

Íráshasználatát vizsgálva úgy vélem, hogy a legbensőségesebb kommunikáció részét képezte a magyar nyelven való írás. Magyarul írta verseit (amelyek közül néhányat álnév alatt jelentetett meg), magánlevelezését ezen a nyelven folytatta, néhány soros feljegyzéseit, amelyek aktuális kiadásait rögzítik, és végakarátát (testamentum) szintén anyanyelven fogalmazta meg. Valószínűleg kedvelte a

¹⁵ Szabó Ágnes: *i. m.* 9.

¹⁶ Több olyan feljegyzés, rajz tanúskodik az utazásról, amelyeket Kazinczy később elhagyott egy-egy változat megformálásánál, illetve, több olyan kézirat feljegyzés is a hagyaték része, amely nem az erdélyi látogatás kapcsán született, de a szövegek és a köztük lévő erős tartalmi kötődések miatt mégis számot kellett velük vetni az alakulástörténet vizsgálata során.

társasági életet, szívesen beszélgetett – ilyennek látta barátja, Kazinczy Ferenc Buczy beszédstílusát:

„[...] Buczy öröme szól, s az az ember, kinek mindig van mit mondania. Mint irigylem szerencsését, hogy a mit olvasott, a mit olvasása közben megszeretett, azt szóról-szóra el is tudja mondani! – Írni és szólani igen sokszor nem jár együtt, igen ritkán jár együtt; ki írt szebben kivált deákul, mint gróf Teleki József, Biharnak követje Domokos Lajos, s ki szólott szerencsétlenebbül? Az utolsó egy bihari gyűlésben s egy igen könnyű előadása alatt úgy összezavará magát, hogy el kelle hallgatnia. – Buczy azoknak számokba való-e, kik csak az egyik nemből szerencsések, nem merném meghatározni: de bár azok a kik írunk, ennyit olvashattunk volna, annyit tudnánk mint ő.”¹⁷

Kellemes társalgási stílusa mellett még egy igen fontos tulajdonságát emeli ki Buczy Emilnek Kazinczy: műveltségét, olvasottságát, amelyet maga a nagy mester is irigylésre méltónak talál.

Latin nyelvet használt a katolikus egyházon belüli kommunikációban. Német nyelven maradt fenn csillagászati előadásjegyzete. Több idegen nyelven olvasott, erre enged következtetni a halála után a Batthyaneumra hagyott könyveinek jegyzéke¹⁸; amely 1111 tételből áll, ezek között latin, magyar, olasz, francia, angol, német nyelvű is van.

A nyomtatott és a kéziratos szövegforma, az írásnak két eltérő létmódja egyaránt jelen van Buczy Emil esetében.

A következő nyomtatott szövegekkel számolhatunk:

- Publikált Kenderesi Mihály *A tudomány és a virágzó nemzeti nyelv* (Kolozsvár, 1805) című kötetében¹⁹
- Az Erdélyi Múzeumban megjelent írásai: a lapban jelentek meg szerelmes versei Y jelzéssel, más költeményei és tanulmányai neve alatt 1814–1818 között.
- A Felső-magyarországi Minervában 1828-ban jelent meg értekezése: *A lyrika poesis okai s a lyrikusok* címmel.

¹⁷ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*. Aigner Lajos, Budapest 1880, 326–327. <http://mek.oszk.hu/15600/15672/15672.pdf> (Megnyitva: 2017. április 24.)

¹⁸ Buczy Emil Batthyaneumra hagyott könyveinek listája: Substantio posthumo Joanne Aemilio – Buczy ano Curatores Consignatio Librorum Buczyanorum, Batthyaneum, kéziratkatalógus XI-420, Conscripio Librorum Reverendissimi Domini Joannis Aemilii Buczy, Canonici, dum viveret, Astronomi – 1839.

¹⁹ Péter László: *Új magyar irodalmi lexikon*

- *Dugonicshoz, a tudomány és nemzeti nyelv boldogságának talpkövei.* Kolozsvár 1805.
- *Nagyméltóságú Maros-Némethi gróf Gyulay Ignác Horváth Slavonia és Dalmatia országok bánja tiszteletére.* Kolozsvár 1806. (Költemény)
- *Levele br. Wesselényi Miklóshoz* 1832. febr. 14. Károlyfehérvárról a Tört. Lapokban (I. 1874. 23. sz.)
- Nyomtatott formában post mortem jelent meg a Kazinczy Ferencsel folytatott levelezése a Kazinczy-levelezés részeként.²⁰

Kéziratban maradtak fenn a következők:

- Buczy Johannes Aemilius: *Vorlesungen über Astronomie*, Batthyaneum, kézirat-katalógus XI-169
- Buczy Johannes Aemilius: *Végső Akaratom*, Batthyaneum, kézirat-katalógus VIII. 65. Documenta ad Joan. Aem. Buczy pertinencia (1833–1841)
- Johannes Aemilius Buczy: *Opere germanice in latino vertit Johannes Aemilius Buczy*, Batthyaneum, kézirat-katalógus XI 210.
- Kéziratban maradt Platón munkáinak fordítása. Kéziratait Csaplár Benedek 1846-ban az akadémiának adta át.

Úgy vélem, hogy Buczy Emil esetében az íráshasználat két eltérő funkciónak tesz eleget, és ennek függvényében más-más motiváltság és sajátos megjelenési forma társul hozzá. Latin műveltségen nevelődött paptanárként szerzőnk tisztában volt azzal, hogy minden, amit leír, egyfajta kötelességgel, felelősségre vonással járhat. Ezzel tudom magyarázni azt, hogy sok esetben a verbális kommunikációt helyezte előnybe. Kazinczyval való kapcsolatáról tudjuk, hogy míg Kazinczy Ferenc folyton érdeklődik felőle, és eléggé gyakran ír neki, addig Buczy Emil leveleinek száma csekély, és azok közt is vannak olyanok, amelyek nem maradtak fenn. A baráti kapcsolatrendszer jelentette azt a biztos közeget, amelynek köszönhetően könnyen információkat szerezhetek róla, arról, hogy éppen hol tartózkodik, mivel foglalkozik.

²⁰ Váczy János (szerk.): *Kazinczy Ferenc levelezése*, I–XXI. kötet. Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest 1890–1960.

http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/kazinczy_levelezese.php (Megnyitva: 2017. április 18.)

Bernard Cerquiglino szerint²¹ az aláírás jelenti az írás végleges formáját, ez a gesztus szerzői joggal ruházza fel a szöveget, önazonosságot ad neki. Ő kéziratos másságról beszél, azt emeli ki, hogy míg az írás egyfajta zártságot jelent, addig minden kézirat átdolgozás, egy változatot jelöl. Buczy Emil írásaira nem minden esetben jellemző az, hogy a kéziratokat aláírással látta volna el, sőt bizonyos esetekben éppen az álnév mögé rejtőzést választotta. Ezt a magatartását emeli ki Péter László is, amikor Buczynak az Erdélyi Múzeum című folyóiratban kifejtett tevékenységét méltatja: a lap egyik alapítója, szervezője, irányítója volt. A lapban jelentek meg szerelmes versei Y jelzéssel, más költeményei és tanulmányai neve alatt. Továbbá Gulyás Pál²² írói álnév lexikona is arra figyelmeztet, hogy Buczy Emil használt írói álnevet. Az, hogy a katolikus vallás által megszabott kultúrán belül milyen viselkedésmódok megengedettek, elfogadottak egy paptanár részéről, eléggé preskriptív jelleggel bírnak még napjainkban is.

A Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tánzos Vilmos által szerkesztett *Magyar népi kultúra* kötet több kultúrafogalmat ütköztetve próbál meg választ keresni arra a kérdésre, hogy mit is jelent a kultúra szó, és honnan ered a szó polivalenciája. Arra a következtetésre jut a kötet, hogy a kultúra konvencionális jellegével magyarázható az, hogy az esztétikai érték megítélésének koronként más-más kritériumai vannak, az erkölcsi értékek társadalmanként, sőt a társadalmon belül osztályonként, csoportonként változnak.²³ Buczy Emil tisztában volt vele, hogy mi az, amit papként megtehet, leírhat, és mi az, amit nem. Kazinczy Ferenc sokat értelmezett levélrészlete éppen erre vonatkozóan próbál meg tanácsot adni, arra próbálja felhívni barátja figyelmét, hogy akármi legyen döntése, cselekedjen tudatosan.²⁴ Későbbi írás-

²¹ Cerquiglino Bernard: A variáns dicsérete. In: Déri Balázs – Kelemen Pál – Krupp József – Tamás Ábel (szerk.): *Metafilológia 1. Szöveg – variáns – kommentár*. Ráció, Budapest 2011, 219–298.

²² Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1956.

²³ Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tánzos Vilmos (szerk.): *Magyar népi kultúra*. Ábel Kiadó, Kolozsvár 2008, 6.

²⁴ KazLev. IV. 924. „Hogy az Úr a Szerzetbe lépett, annak örvendtem. Az nagy fiakat nevelő anya. Akár megmarad benne, akár kilép, az alkalmasint mind egygy, mert a jó ember mindég és mindenütt a maga helyén áll. De annak még is örvendének, ha a Szerelmek Dallója talárist nem viselne. Fogva tartja tollát a rettegés és talán némely nem-poétai Előljáró austeritása: pedig a Poétának szabadnak kell vélni magát.

A külvilág nem lesz érzéketlen az Úr érdemei eránt s becsülni fogja. Osztán a szabad ember, annyival inkább a Poéta,

Vivit siliquis et pane secundo. –

Ne rettegjen az Úr megtenni lépését, s tégye meghatározott lélekkel.”

használatára éppen ez a fajta tudatosság lesz jellemző. Mind tudományos, mind irodalmi próbálkozásait, az aláírás használatát és annak mellőzését, vagy álnév használatát egyaránt tudatos döntésnek tartom. Sokat olvasott, viszonylag keveset írt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy elhanyagolta volna az írást, sokkal inkább azt, hogy jobban szeretett élő szó által, beszélgetések által kapcsolatot tartani, semmint írni.

Kazinczy Ferenc erdélyi útjának beszámolójában fogalmaz meg nyelvhasználati észrevételeket. Szerinte élőbeszédben a magyar nyelv használata jellemzi a Szászföld kivételével egész Erdélyt, nyitottnak és befogadónak látja a közösséget, a katolikus valláson belül azt érzékeli, hogy érdeklődéssel figyelik munkásságát.

„Mióta Erdélybe beléptem, magyartól még nem hallottam egyéb szót mint magyart, de egy magyarországi valaki itt is németül szóla velem, s barátim biztatnak, ezt fogom majd mondani, mikor Erdélyt idehagyom is. Bejártam Erdélyt, s kénytelen vagyok vallást tenni, hogy barátim igazat jövendöltek: kivéven a szász földet, velem a külföld nyelvéen senki nem szólott, de igen magyarul a külföld szülöttjei.

S itt társasági együtt léteben is valami szívesebb, melegebb van, mint hazánknak korcs tájékin. A tizenhárom magyar s öt székely vármegyéből álló országban, mindenek ismerik egymást, nagy részben rokonok, s úgy bánnak egymással mint rokonok, holott némely helyeken a rokont is idegennek szeretik nézni [...].

Csak vallást kell tennem előtted, hogy Erdélyben három helyt álméllkodva hallák, hogy én magyarországi magyar oly jól tudok magyarul, mint ők, s ezt egy fiatal tisztviselő nekem komplimentként mondotta. [...] de a püspök, hazánknak tiszteletes primása, midőn nála, itt és Fejérvártt, udvarlásomat tevéem, tudta, mely ügyet szolgállok.”²⁵

A beszélt nyelv mellett ugyanakkor számolnunk kell az írott nyelvekkel. Azt vehetjük észre, hogy a korabeli kommunikációban mindennek megvolt a társadalmi kerete és helye. Természetes volt az, hogy társaságban magyar nyelven folyt a kommunikáció, nonformális és informális helyzetben akár a püspökkel is. Viszont az írásbeli kommunikáció esetében észrevehető, hogy a szabályok más-képp működtek. A katolikus egyházon belül latin volt a kommunikáció nyelve.

²⁵ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*. Aigner Lajos, Budapest 1880, 75–76. <http://mek.oszk.hu/15600/15672/15672.pdf> (Megnyitva: 2017. április 24.)

A tudományokról pedig lehetett azon a nyelven tárgyalni, amelyen a tudományos ismereteket tanulták, például Buczy németül tanult csillagászatot.

Az oktatás eltérő formái: egyházi iskolák és magánnevelők

A felvilágosodással és a polgárosodással a vallás és az egyház hatásköréből kezd kikerülni az oktatásügy.²⁶ Ezzel párhuzamosan a nemzeti függetlenség és a nemzeti nyelvek használatának kérdése kezd egyre erőteljesebben megjelenni. Létrejönnek olyan intézmények, amelyek a kultúra közvetítéséért művelődési céllal alakulnak meg, és amelyek létrejöttét az arisztokrácia támogatta: a Magyar Tudós Társaság, későbbi nevén a Magyar Tudományos Akadémia 1825-ben alakult meg. A művelődés alapfeltételei közé sorolható könyvtárak, csillagvizsgálók hiányának pótlását szintén a nemesség vállalta magára. Magánkönyvtárakat sok esetben a nagyközönség hasznára adományozták, hagyták.

Az erdélyi arisztokrácia neveltetéséről John Paget²⁷ a következőket jegyezte meg:

„A gyermeknevelés többnyire az anya gondja. A gazdagabb családokban egy nevelőnő és házitanító is segít neki, a kevésbé jómódúaknál egyedül reá hárul a kötelesség, teljes egészében azonban sehol sem bízzák ezt idegenekre. A bentlakásos iskola intézménye csaknem ismeretlen, így aztán a fiúkat, míg el nem érik azt a kort, amikor kollégiumba lehet őket küldeni, házitanítók, többnyire katolikus vagy protestáns lelkészek oktatják.”²⁸

A nemesi családokban nagy hagyománya volt házitanító, nevelő fogadásának, mindent megtettek annak érdekében, hogy fiaik felkészülhessenek későbbi közéleti pályájukra, észrevették azt, hogy a létező nevelési intézmények nem képesek ezen igényeknek megfelelni. Ennek egyik tanulságos példája a Magyarországra tervezett, de létre nem jött királyi nemesi (lovagi) akadémia.

„Az ország jobbjai hovatovább élénkebben érezték oly felsőbb tanintézet hiányát, melyben fiaik nemcsak latin nyelvet és scholastikus bölcséletet, meg némi hazai jogot tanulhassanak, hanem megismerkedhessenek mindazzal, amit a

²⁶ Vö. Kosáry Domokos: „A felvilágosodással a vallás korábbi, nagy gyűjtőburka felhasad. Belőle sorra kiválnak, önállósulnak, laicizálódnak a művelődés különböző szektorai az oktatásügytől a tudományokon és szépirodalmon át a művészetig.” Kosáry Domokos: *i. m.* 367.

²⁷ Paget John angliai származású orvos, utazó, mezőgazdász és író, aki Wesselényi Polixénia férjeként Erdélybe telepedett.

²⁸ Paget John: *i. m.* 380.

művelt társaságban megforduló, előkelő származású úrfitól, a közhivatalok született várományosától megkívántak. Már nem tartották elégnek, hogy latinul perorálhasson, s a syllogismusok útvesztőiben eligazodjék: elvárták, hogy tudjon egy-két nyugati élő nyelvet (a németet és franciát), ismerje meg a fizika újabb vívmányait, értsen a mértanhoz, földrajzhoz, helyrajzhoz, legyen jártas a polgári és katonai építészet elemeiben, az államok politikai történetében, a kronológiában és éremtanban, a nemzetközi jogban; tudjon vívni, ráncolni, lovagolni – szóval: legyen ügyes, szellemes, sokoldalú, érdekesen társalgó, széles látókörű, könnyed taglejtésű és járású világfi. Ily nevelést akkoriban a lovagi akadémiák adhattak, aminők külföldön a harminczéves háború bevégeztével mind sűrűbben keletkeznek. Így 1653-ban a kolbergi, 1655-ben a lüneburgi, 1680-ban a hallei, 1682-ben a bécsi (az also-ausztriai rendek alapítványa), 1687-ben a wolfenbütteli, s utánuk a berlini, liegnitzi, a bajorországi ettali, a franciaországi st.-julieni stb. lovagi akadémiák.”²⁹

A fenti törekvésekből, tervekből világosan látható az, hogy mekkora szakadék tátong a nevelési intézmények által kínált oktatás mibenléte és az aktuális igények, a társadalomban való boldogulás szükséglete között. Magyar vonatkozásban ez a fajta lovagi nevelés a családon belül rekedt, a családok problémája volt a nevelők beszerzésének, finanszírozásának megoldása.

A katolikus egyház államvallási szerepköréből adódóan törvények terén is előnyökben részesültek. Mária Terézia támogatását élvezték, aki minden téren megpróbálta a katolikus hit térfoglalásának és erősödésének segítségére lenni.³⁰ Oktatásreformja részeként 1766 elején elrendelte a magyarországi iskolák összeírását. A reform a felsőoktatás szintjén indult, és azután haladt az alsóbb szintek felé.³¹ Sajnos ezek a reformok előnyeik mellett számos esetben részrehajlást gyakoroltak a katolikus egyházi nevelés javára a protestáns oktatás ellenében. A Habsburgok csak a római katolikusok és a görögkatolikusok egyetemjársát támogatták; elenyésző mértékben a szász lutheránusokét; megtűrték a görögkeletiekét. Ugyanakkor lépten-nyomon fékeztek, akadályozták s reformátusok és unitáriusok külföldi tanulását.³² A reformáció következtében meggyengült kato-

²⁹ Fináczy Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. I. Budapest 1899, 9–10.

³⁰ Mária Terézia 1761 végén gr. Barkóczy Ferenc esztergomi érsekre bízta a magyarországi oktatásügy felmérésének feladatát, aki a királynőhöz intézett leveleiben azt fejtette ki, hogy legfőbb teendők közt látja a protestáns iskolák grammatikai és alsóbb szintre való visszanyomását, és külföldön való tanulásuk eltiltását ugyancsak fontosnak tarotta. Ld. Kosáry Domokos: *i. m.* 406.

³¹ Ld. Kosáry Domokos: *i. m.* 408.

³² Szabó Miklós – Szögi László (szerk.): *i. m.* 9.

likus egyház ebben az időszakban minden módszert megpróbált a hatalmába állítani, és arra fordítani, hogy újból megerősödjön.

Az életrajzírók kiemelik Buczy Emil életének bemutatásakor, hogy volt olyan periódus, amikor házinevelői állást vállalt főúri családoknál. Ezt az időszakot a nagyszebeni tanárkodása utáni és a gyulafehérvári professzorságát megelőző időre teszik. Eltérnek azonban a magánnevelői korszakának bemutatásában a családok megjelölései. Ferenczi Sándor szerint:³³ 1810-től Nagyszebenben tanár, majd 1815-től gróf Kornis és báró Splényi fiainak a nevelője. 1821-től Gyulafehérváron teológiai tanár.³⁴ Szinnyei József szerint³⁵ Buczy Emil világi pappá szentelését követően Szebenben tanított ékesszólást, 1816-ban gyengélkedése miatt megvált a tanári széktől, és Kornis Ignác, majd Haller János grófi házában volt nevelő 1821. húsvétig. Ezt követően Gyulafehérváron teológiai tanár. Három család neve fordul elő a felsorolásokban: gróf Kornis János Ignác³⁶, gróf Haller János és báró Splényi Ferenc. Érdemesnek tartanám azt, hogy alaposabban utánanézzek Buczy Emil magánnevelői tevékenységének. Valószínű, hogy a családok történetében találok adatot munkásságáról. Cserey Farkas például egy 1812. augusztus 16-i levelében arról ír Kazinczynak, hogy [...] *Buczit láttam és szólottunk rollad is – ugy vagyon, hogy ő a kis öcsémmel, Cserey Jósival, Consiliarius Cserey Mihály fiával, kinek Nevelője, a vacatiot nállam tölcse Krasznán.*³⁷ Eszerint Buczy Emil már nagyszebeni tanársága idején is dolgozott magánnevelőként, valószínű, hogy a vakációk idején. Z. Kiss Sámuel festő (aki Nagyszebenben, majd Bécsben tanult, később, 1813-tól Debrecenben tanított) 1813. június 6-ai levelének utóiratában tesz említést Buczyiról, aki Szebenben tanár. Ez is azt bizonyítja, hogy a szünidőben foglalkozhatott magánneveléssel. *U. I. Buczi N. Szebenben (Hermanstadt:) Professor a' Romai ékesen szollásban – Bécsben lett elvá-*

³³ Ferenczi Sándor: *i. m.* 202–203.

³⁴ Ugyanezt a két családot emeli ki a Szabó Miklós – Szögi László (szerk.): *i. m.* Buczy magántanárkodásának megjelölésekor.

³⁵ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Megnyitva: 2017. április 18.)

³⁶ Kornis János Ignác (1781–1840) 1817-ben kővári adminisztrátor, 1827-ben erdélyi főkormányzékai alelnök és valóságos b. t. tanácsos, 1837-ben erdélyi főkormányzó. A Pallas Nagy Lexikona <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/059/pc005982.html#2> (Megnyitva: 2017. április 18.)

³⁷ KazLev. X. 86.

*lásunktól fogva nem találkoztunk - A' Kurir Iró Szó-faragót éppen nem tudtuk ki légyen – Köszöntem rolla való tudósításodat.*³⁸

Kazinczy Ferenc *Erdélyi leveleiben* a következőt olvashatjuk a Buczy Emil által bemutatott gróf Kornis Ignácéról:

„Gróf Kornis Ignácné született gróf Teleki Annához Buczy vezete fel. Ez az asszonyság leánya az egykori kincstartó Teleki Károlynak, kinek nevét Erdély soha nem fogja meleg tisztelet nélkül említeni, mind polgári érdemei, mind hűsége, mind tudományos műveltetése miatt: az ő örömei a római classicusok voltak, s úgy nevelé leányát, hogy örököse legyen lelkének, s meg lett a mit óhajta. Serviliának az volt kevélysége, hogy ő Cátónak huga, Brutusnak anyja. A grófné atyja s Pál testvérére nézve a szót már elmondhatja, a másikat Mihály fia által el fogja.

Buczy és egyéb barátim nem mondanának sokat ezen lelkes és lelkével csillogni nem akaró asszonyság felől: más nap elhagyá Kolozsvárt. Annál több okom vala tehát örvideni szerencsémnek, hogy láthatám.”³⁹

Nagy Iván történész számol be arról,⁴⁰ hogy gróf Kornis Ignác fia, gróf Kornis Mihály kitűnő műveltséggel rendelkezett, felfele ívelő pályája fogalmazói állással kezdődött, szerepet vállalt az Akadémia alapításában, a katolikus érdekek hű képviselője volt. Kornis Mihály 1796. április 24-én. Désen született, 1815-ben lépett főkormányászéki szolgálatba; 1818-ban fogalmazó, 1824-ben titoknok, 1826-ban Kővár vidéki, 1829-ben kolozsi adminisztrátor, 1832-ben kincstári tanácsos lett, részt vett az 1834-es erdélyi országgyűlésen, és a rendek elnökségére ő volt az első kijelölt a katolikusok közt. 1835. novemberben a tüdővész ragadta el családjá köréből. 1822-ben utazást tett Európa nyugati részén. Mint művelt és a magyar tudományosságért áldozni tudó hazafit a Magyar Tudományos Akadémia alapítói 1830-ban az igazgatótanácsba választják be. Buczy Emil jó barátságban volt vele, öccsét nevelte.

„Az ő Kornisa csak barátja neki, nem tanítvány is: Buczy ennek testvér öccsét s hűgát neveli, de az ő társalkodása szeretetre méltó ifjúnak, ki érzi, hogy lelketlen nevelői miatt hátrább maradna mint öccse fog, sokat használ, és bizonyosan ki fogja pótolni a mit iskoláiban talán elmulasztott. Valóban, édes barátom, gróf Kornis Mihály méltó vala azon ajánlásra, melyet felőle Buczy teve

³⁸ KazLev. X. 412.

³⁹ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*. XXVI Levél, 82.

⁴⁰ ld. Nagy Iván: *Magyarország nemes családai*, 6. kötet. 365–366. http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/mo_csaladai_06.pdf (Megnyitva: 2017. április 25.)

nékem, s én, ki az ő atyja s anyja iránt nagy tisztelettel viseltetem, örvendek, hogy ennek a nagylelkő asszonynak ilyen fia, hogy Teleki Károlynak ilyen unokája van. Kornis a nála 3 esztendővel ifjabb Gyulay Wesselényi után a szeretetre méltóbb gyermekei az Erdély fényes házaiknak azok közt, kikkel ez útam alatt megismerkedém.”⁴¹

Kazinczy Ferenc Buczy Emilhez írt episztolájában is említést tesz Kornis Mihályról, és másik közös ismerősükről, Kornis Ignác családjáról is.

„Kazinczy Ferenc: Buczy Emilhez
Széphalom, Novemb. 18d. 1816.
Kedvelt híve, Buczym, Weselényinek, a te barátod,
Hogy te magad hallgatsz, hogy hallgat Kornisod, érzi.
Szóllj, mint vagy te? miként vagyon ő? szóllj, mint vagyon anyja?
Nagy dísze Erdélynek, nagy dísze a Teleki háznak,
S hív, mint atyja, kinek hamvvedrét tiszteli jó, rossz. [...]”⁴²

Buczy Emil és a Kornis család kapcsolata, azt hiszem, rejtegethet még érdekes adatokat. Cserey Farkas leveléből értesül (1819 márciusában) Kazinczy arról, hogy Buczy tanítványa meghalt, és ő Kolozsvárra kerül a Splényi családhoz, ahol szintén magánnevelőként dolgozik:

„Csereinek utolsó, most érkezett leveléből tudom, hogy Te Kolozsvárt vagy, ‘s íme már megyén levelem annak jelenségéül, a’ mire különben bizonyítás nem kell, hogy hosszú hallgatásom nem elhülésből jött. Tudtam, hogy megholt tanítványod helyébe a: kis Splényit kaptad: de nem tudtam hogy Kolozsvártt vagy ezzel. Téged mindenütt fognak szeretni ‘s becsülni [...]”⁴³

Buczy életének ebben a periódusában nem igazán írt már leveleket, valószínű élete változásai, költözések, egyéb elfoglaltságok miatt. A közvetett barátok, ismerősök révén üzent Kazinczynak. Bölöni Farkas Sándor például 1820. január 18-án kelt levelében számol be arról, hogy Buczy üdvözli őt: *Téged ölel Buczi, addig is, mig maga is irand. Ő most a Fejéregyházi Gr. Haller fiai nevelését vette által s a’ General B. Splényi fiáét, ‘s ezután állandóul Kolosvárt lakik.*⁴⁴ Ugyaerről az

⁴¹ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*. 326–327.

⁴² Kazinczy Ferenc: *Buczy Emilhez*. ld. (KazLev. XV. 44–45.), illetve megjelent a Bíró Ferenc (szerk.): *Régi Magyar Költők Tára*, II., XVIII. század: *Kazinczy Ferenc összes költeményei*. Balassi Kiadó, Budapest 1998, 177–178.

⁴³ KazLev. XVI. 333–336.

⁴⁴ KazLev. XVII. 22.

időszakról számol be Döbrentei Gábor is Kazinczynak 1820. július 28-án kelt levelében: *Kolozsváratt Buczyval, a' rég nem látottal töltöttem majd minden időmet. Most a' Fejéregyházi Gr. Haller Jánosnak két fija is az ő gondja alatt van, 's dolga elég. A' görög hisztoricusok fordításáról gondolkodik, 's meg akarja kezdeni Xenophonon.*⁴⁵

Az életrajzi adatokból tudjuk, hogy 1821-től a magánnevelői állást egyházi tanári hellyel váltotta fel Buczy Emil. Ekkor kezd el Gyulafehérváron tanítani. Később könyvtárőr 1829-től, majd 1833-tól csillagász lesz. Kazinczy Ferencsel való levélváltása ritkul. Toldy Ferenc 1827. október 1-jén Kazinczy segítségét kéri annak érdekében, hogy Buczy Emilt sikerüljön elérnie: *Tudósíts kérlek, hol laknak most Buczy és Székely Sándor? — Ideje hogy nekik biographiai adatok végett írjak.*⁴⁶ A következőképpen felel Kazinczy Ferenc 1827. október 5-én Toldy Ferencnek írt levelében:

„Buczy Emil piarista volt, azután Világi Pap. Báró Szepesy Ignázt Erdélyi Püspök ötet a Károlyfehérvári Seminarium Incarnatae Sapientiaebe (a név is sokat megér) Morális Theológia Professorává tette. Én Theol. Dogmatica első Professorává tenném, s szeretnék lenni praelectióján. – Nagy ellensége a Német Metaphysicának, s a helyett a Classicusok olvasását tenné kötelességül. Szül. Máj 6d. de nem emlékezek biztosan: 1785-ben- e vagy 1786-ban”.⁴⁷

Ez a levél egyike az utolsó olyan szövegrészeknek, amelyekben Kazinczy Ferenc Buczy Emilről szól. Ebben az időszakban Buczy még valóban tanár a gyulafehérvári teológián, két évvel később azonban, 1829-től könyvtárőr, majd a második bécsi tanulmányútját követően csillagvizsgáló kanonok lesz.

A 18. század utolsó harmadában jelent meg az igény – a katolikus és protestáns teológiától elkülönülő – rendszerezési törekvésre, amelyek eredményeként egyre erőteljesebben körvonalazódott a pedagógia, mint önálló tudomány.⁴⁸ A pedagógia önálló tudományként való megjelenése, a szakmásodás problematikájának megjelenése viszonyában tartom érdemesnek a magántanárság és az egyházi nevelői pálya vizsgálatát.

⁴⁵ KazLev XVII. 203.

⁴⁶ KazLev. XX. 364.

⁴⁷ KazLev. XX. 371.

⁴⁸ Németh András – Pukánszky Béla: Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében, In: *Magyar Pedagógia* 97 (1997/3–4), 303–317. http://www.magyarpedagogia.hu/document/Nemeth_MP9734.pdf (Megnyitva: 2017. május 1.)

Csillagász kanonok (canonicus astronomus)

A gyulafehérvári csillagvizsgáló és a Batthyaneum Buczy Emil életének és munkásságának kiemelten fontos helye. Kovács Imre, a Batthyaneum igazgatója és a káptalan testület igazgatója 1833-ban levelet küldött Bécsbe Nicolaus Essus Irannis káptalanának, amelyben tájékoztatja arról, hogy a vizsgaidőszak lejártát követően Buczy Emil teológiai tanárt kiküldik egy évre asztronómiát tanulni.⁴⁹ A gyulafehérvári szemináriumi tanárt azzal a céllal küldték Bécsbe, hogy csillagászati ismereteit elmélyítse, és 1834-ben csillagász kanonokként elfoglalja az intézet igazgatóságát.

Varjú Elemér művelődéstörténész a Batthyaneum történetének bemutatásában tesz említést Buczy Emilről, és a következőképpen méltatja munkásságát: *Buczy mint asztronómus nem igen sokat tett a tudományok előbbrevitelére, de kitűnt mint költő és esztétikus. Munkái részben folyóiratokban jelentek meg, részben kéziratban maradtak.*⁵⁰ A tanulmány szerint a csillagda vezetőit kinevezetésüket megelőzően, úgy tűnik, hagyományszerűen a későbbiekben külföldi tanulmányútra küldték a katolikus előjárók. Az a fajta tanulmányút ugyanis, amelyre Buczyt 1833-ban Bécsbe küldték a csillagászati műveltség elmélyítése érdekében, a későbbi igazgatók kinevezését megelőzően is előfordul. Batthyány Ignác püspök a csillagvizsgáló létrehozásával egy időben létrehoz egy új egyházi stallumot is, a csillagász kanonok (canonicus astronomus) hivatalát.⁵¹ A püspök tervei között szerepelt az is, hogy a csillagvizsgáló működéséről évente számoljanak be egy-egy kötetben, sajnos azonban ez a terve az első kötet megjelenése után nem folytatódott. 1798-ban jelent meg az egyetlen ilyen csillagászati évkönyv, melynek címe: *Initia Astronomicae Speculae Batthyaniae Albensis in Transilvania cujus I. originem et adiuncta, II. apparatus astronomicum III, rectificationem instrumentorum proposuit Antonius Martonfi, presbyter secularis, philosophiae doctor, Speculae eiusdem director et astronomus. Cum XI. Tabulis Aeneis, Albae Carolinae, Typis Episcopalibus, Anno 1798.* A könyv bemutatja az intézetet, és a

⁴⁹ Kovács Imre levele Nicolaus Essus Irannis káptalanhoz, Inv. 3012 Batthyaneum, Arhiva Capitulum, Lada 41, document nr. 1, Documente, 14. Febr. 1833 Cluj, Beke Antal Levéltár katalógus 29. Lada, Doc. 251.

⁵⁰ Varjú Elemér: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. In: MKSZ, 1899. <http://mek.oszk.hu/03200/03231/html/varju.htm> (Megnyitva: 2017. április 18.)

⁵¹ Varjú Elemér: *i. m. uo.*

benne található eszközöket. Hogy milyen okból maradt abba a tervezett évenkénti könyvkiadás, további kutatás tárgyát képezheti.

Buczy Emil asztronómiai feljegyzései sajnos nem maradtak fenn, a Batthyaneumban csak az őt követő igazgatók mérései állnak rendelkezésünkre. Valószínűnek tartom, hogy kéziratos jegyzeteit, méréseit máshová is elküldhette (például Bécsbe), de ennek még nem sikerült utánanéznem. Fennmaradt azonban egy kéziratos csillagászati tanulmánykötet *Vorlesungen über Astronomie*⁵² címmel, amely a Buczy-hagyaték részét képezi. A könyv német nyelven íródott, egyfajta egyetemi jegyzetnek tűnik, sok-sok mérést és számítást tartalmaz. Azt hiszem, érdemes külön figyelmet szentelni a kötetnek, meg kellene vizsgálni, hogy saját alkotás vagy a korabeli bécsi előadások maradtak fenn a Batthyaneumban.

Befejezés, kitekintés

Dolgozatomban megpróbáltam végigkövetni Buczy Emil János életpályáját, és bemutatni azt, hogyan alakult a paptanár a sorsa. Ezáltal megpróbáltam közelebb hozni ezt a homályba tűnt, tág érdeklődési körrel rendelkező személyiséget. Különös figyelmet fordítottam egyházon belüli tanári és magánnevelői pályájára, mivel úgy láttam, hogy a kettő néha párhuzamosan, néha egymást felváltva volt része életének.

A nyelvhasználat kérdésköre felől próbáltam megközelíteni munkásságát, és osztályozni a fennmaradt műveit. Úgy látom, hogy minden alkotása valamilyen funkciónak, elvárásnak a hatására született, s az adott művek nyelve a helyzet által felkínált lehetőségekhez alkalmazkodott.

A következőkben alapos elemzés tárgyává szeretném tenni irodalmi munkásságát, amire a jelen dolgozatban nem volt lehetőségem.

Csetri Lajos irodalomtörténész kiemeli Buczy Emil olvasottságát, műveltségét, és megpróbál magyarázatot találni arra, miért nem került be az irodalmi kánonba:

„Rendkívüli olvasottságú, nagy műveltségű tanárember volt, de ez az olvasottság tanulmányai tanúsága szerint nem mindenben volt a legkorszerűbb. Kétségtelen, hogy témáit nézve a folyóirat legigényesebb kultúrtörténeti és filozófiai alaposztottságú tanulmányait írta, de egészen sajátos »írásművészettel«, így aztán nem csoda, hogy a magyar irodalomtörténeti utókor nem sokat tudott

⁵² Joh. Emil Buczy: *Vorlesungen über Astronomie*. Batthyaneum, kézirat-katalógus XI. 169.

kezdeni vele, nálunk ugyanis szokás nagyrabecsülni azt, aki olvashatatlanul bonyolultan ír, de az már kevésbé szokás, hogy meg is próbálják kihüvelyezni e »stílusból« a mondanivalóját.”⁵³

További kutatásom tárgyává szeretném tenni Buczy Emil életpályáját, célom megkeresni és feltárni azokat az aspektusokat, amelyek segítenek munkássága értelmezésében, elhelyezésében. A Buczy Emil életpálya-kutatásban a következő szempontokat tekintem fontosnak: egyfelől a tanulói (peregrinációs) életút, másfelől a tanári munkásság (magánnevelés és egyházi tanítás), harmadrészt az alkotói munkásság (fordítói, írói, levelezői tevékenység) jelentik azokat az aspektusokat, amelyek felől kutatói, alkotói pályáját vizsgálni szeretném. Úgy vélem, hogy az ilyenfajta kutatások is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megértsük, milyen sokrétű volt a művelődés a 18–19. században.

⁵³ Csetri Lajos: II. Buczy Emil tanulmányai. In: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomelmélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1990, 323.